

Ota KONRÁD – Miroslav KUNŠTÁT – Michal DIMITROV – Jakub JOZA – Martin LANDA

Ztráta starých jistot. Rakousko 1986–2000

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2020, 195 s., ISBN 978-80-7422-717-2.

Výzkum soudobých dějin s důrazem na prostor střední Evropy obohatila kolektivní monografie, jejímiž autory jsou převážně pracovníci Katedry německých a rakouských studií na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Asi nejznámějšími postavami z nich jsou v akademickém prostředí profesor moderních dějin Ota Konrád a Miroslav Kunštát, sociolog a odborník na mezinárodní vztahy a dějiny česko-německých vztahů. Naproti tomu v mediálním prostředí dnes rezonuje jméno Michala Dimitrova, editora a sportovního komentátora České televize.

Nepočítáme-li syntetické práce,¹ zdá se, jako by dějiny Rakouska, chápaného ve významu nástupnického státu habsburské říše, unikaly pozornosti moderní české historiografie, která se jimi zabývá střídavě. Ačkoliv je tento dluh nahrazován pomocí překladů prací z německojazyčného prostředí², domnívám se, že nedostatek kvalitních výstupů na dané téma je stále citelný a že tato kolektivní monografie, přinášející hlubší pohled na Rakousko v letech 1986–2000, může být inspirací pro futuro.

Hned v úvodu (s. 5–9) se objevuje zajímavý postřeh, že časový úsek od konce osmdesátých do začátku devadesátých let 20. století charakterizovaly hluboké změny ve většině evropských zemí, nikoliv pouze tam, kde došlo k pádu socialismu, přičemž Evropa si uvědomila tuto skutečnost teprve s jistým časovým odstupem. V návaznosti na to autoři deklarují, že publikace se soustředí na období těchto změn v Rakousku s počátkem v polovině osmdesátých let 20. století a vyvrcholením kolem roku 2000, což v následujícím výkladu beze zbytku naplňují. Uvedený proces je představen formou pěti případových studií, v podstatě kapitol, jež si kladou za cíl ukázat širšímu publiku transformaci Rakouska z hlediska politického, ekonomického a sociálního. Jedná se o interdisciplinární pojetí, v jehož důsledku se toto dílo řadí na pomezí soudobých dějin (coby odvětví historického výzkumu), teritoriálních studií, politologie, ekonomie a sociologie.

---

1 Např. Václav VEBER, *Mezi východem a západem*, in: Týž a kol., *Dějiny Rakouska*, 1. dopl. a aktualiz. vyd., Praha 2010 [i.e. 5. vyd.], s. 472–628.

2 Např. Günter BISCHOF, *Rakousko v první studené válce, 1945–1955. I slabí mají sílu*, Praha 2017, 415 s.

Členění kapitol na menší podkapitoly s metaforickými názvy zvyšuje čtenářskou přitažlivost. Jednotlivé pasáže jsou dobře propojeny a i přes absenci tzv. oslích můstků vytváří homogenní strukturu díla, které disponuje všemi znaky odborného pojednání počínaje poznámkovým aparátem a bibliografickým soupisem a konče jmenným rejstříkem a resumé v angličtině.

Na politické scéně druhé rakouské republiky (tj. od roku 1945) se zformovaly tři hlavní tábory: sociální demokraté (Sozialdemokratische Partei Österreichs; dále jen SPÖ), lidovci (Österreichische Volkspartei; dále jen ÖVP) a svobodní (Freiheitliche Partei Österreichs; dále jen FPÖ). Novým hráčem se stali zelení (Die Grünen). S výjimkou konce šedesátých let a přelomu tisíciletí dominovaly při sestavování vlád tzv. velké nebo též rudo-černé koalice dvou nejsilnějších stran SPÖ a ÖVP.³ Právě tento charakteristický rys rakouské domácí politiky představoval snad tu nejdůležitější z oněch starých jistot, o nichž autoři hovoří v názvu publikace. Zásadní dějinná rozhodnutí jsou totiž vždy záležitostí a odpovědností politického establishmentu.

První kapitola (s. 10–35) představuje exkurz do složitého procesu vyrovnávání se Rakouska se svou minulostí v letech 1938–1945. Leitmotivem kapitoly jsou dva protikladné příběhy, ve kterých autoři pracují s konceptem dvojí identity Rakouska, již označují anglickým výrazem „double speak“. Její podstata spočívá v tom, že ve vymezeném časovém úseku 1986–2000 na jedné straně Rakousko přijalo spoluodpovědnost za zločiny druhé světové války, na druhé straně ožívaly, především na regionální bázi, vzpomínky Rakušanů na službu ve wehrmachtu. Počátkem dvojí identity byla tzv. Waldheimova aféra⁴ z roku 1986, která rozbila tezi o Rakousku jakožto první oběti agresivních plánů hitlerovského Německa, prosazovanou rakouskými politiky po roce 1945 a plnicí roli stabilizátoru. Byla tak připomenuta nepopulární skutečnost, že většina Rakušanů nestrávila druhou světovou válku v odboji, nýbrž ve stejnokrojích wehrmachtu a NSDAP, čímž vznikl prostor pro neoficiální komunikativní paměť války, dodnes pěstovanou v pro-

3 V tomto spojení měla SPÖ mírně navrch a většinou obsazovala místo kancléře, avšak v současném rozložení sil na rakouské politické scéně již nejde o vazbu se silným potenciálem.

4 Kurt Waldheim (1918–2007) byl rakouský politik a diplomat, v letech 1972–1981 generální tajemník OSN a v letech 1986–1992 prezident Rakouska. Během Waldheimovy kandidatury v prezidentských volbách (1986) se objevily nejasnosti ohledně jeho činnosti za druhé světové války. Zamlčoval, že jako důstojník wehrmachtu se podílel na páchání válečných zločinů na Balkáně. Podrobněji viz: Nina MÁDLOVÁ, *Kurt Waldheim. Muž, kterému důvěřuje svět?*, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, Praha 2009, 45 s.

středí veteránské organizace Rakouského svazu kamarádů (Österreichischer Kameradschaftsbund).

Druhá kapitola (s. 36–63) se zabývá rakouskou zahraniční politikou v evropském a středoevropském kontextu. Popisuje důsledky již zmíněné Waldheimovy aféry, která na nějaký čas vedla k mezinárodní izolaci země, a srovnává je s podobným vývojem po ustanovení vlády kancléře Wolfganga Schüssela, jenž v roce 2000 vytvořil tzv. černo-modrou koalici ÖVP s krajně pravicovou FPÖ pod vedením Jörga Haidera. I když sám Haider v kabinetu neusedl a ještě v témže roce rezignoval na funkci předsedy FPÖ, dočkala se Schüsselova vláda ostré kritiky ze strany Evropské unie (dále jen EU) a vůči Rakousku byly uplatněny diplomatické sankce. Druhá kapitola se jeví, jako by propagovala tezi, že rakouský „útek do neutrality“, k němuž došlo v roce 1955, se stal po pádu tzv. železné opony v roce 1989 iracionálním stavem. Pád železné opony Rakušané nejprve kvitovali, ale záhy jej začali proklínat zejména v důsledku ekonomické imigrace ze států bývalého východního bloku. Rakousko tehdy navázalo nadstandardní vztahy s Maďarskem, vztahy s Československem či Polskem byly o něco chladnější. Rakousko dále přijalo roli prostředníka v konfliktu na Blízkém východě a zahájilo přístupová jednání s EU, která znamenala redefinici neutrality z roku 1955. Důležitá mezinárodní témata představovaly též otázky přistěhovalectví a tranzitu přes Alpy. Nejpodstatnějším výsledkem druhé kapitoly je, že pro Rakousko měla od roku 1989 (a doposud stále má) daleko větší význam spíše dunajsko-adriatická spolupráce (tj. pěstování dobrých vztahů především s Maďarskem, Slovinskem a Itálií) než středoevropská, což autoři ukazují na jednoduchém příkladu s přestřiháváním pohraničních drátů v roce 1989, kdy rakouské sdělovací prostředky mnohem více medializovaly tento symbolický akt v případě dvojice rakouský ministr zahraničí Alois Mock a maďarský protějšek Gyula Horn, než v případě dvojice Alois Mock a československý protějšek Jiří Dienstbier starší.

Z náplně druhé kapitoly přímo vychází třetí kapitola (s. 64–98), která se věnuje imigraci jako klíčové výzvě pro rakouskou společnost a národní identitu. Necháme-li stranou úvodní nostalgii týkající se rakousko-uherské monarchie a v souvislosti s tím citovaná rčení typu „každý správný Videaňan musí mít jednu českou babičku a jednoho uherského dědečka“ (s. 68), je třeba u všech pasáží vyzdvihnout především logickou kompozici. Čtenář se nejprve seznámí se všemi imigračními vlnami, které směřovaly do poválečného Rakouska, aby v dalším výkladu pochopil jejich příčiny a důsledky. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století zasáhla Rakousko první významná vlna tvořená tzv. gastarbeitery z Turecka a Jugo-

slávie.⁵ Na přelomu osmdesátých a devadesátých let nastala druhá vlna, a to ze zemí bývalého východního bloku. Vrásky na čele způsobovaly rakouským úřadům zejména Poláci, provozující černý trh s elektronikou a oblečením, ale i jinými komoditami, což mělo za následek zavedení vízové povinnosti pro polské státní občany. Autoři nezapomínají připomenout, že příčinou imigrace byla též kosmopolitizace hlavního města Vídně, která se v roce 1979 stala jedním ze sídelních měst OSN. Okrajově se kapitola věnuje také emigraci, když zdůrazňuje, že Rakousko si pěstovalo od šedesátých let 20. století image tolerantní země s liberální azylovou politikou a teprve počátkem devadesátých let se zde výrazněji prosadil proticizinecký kurz (s. 74–75).

Čtvrtou kapitolu (s. 99–124), zaměřující se na ekonomicko-sociální otázky, je možno považovat za nezdařilejší z hlediska kritické práce s relevantními zdroji informací. Fungování tzv. velkých koalic na vládní úrovni v Rakousku se promítalo také do ekonomické oblasti, kam pronikl princip sdílení státní moci a idea spolupráce různých společenských skupin, tedy princip sociálního partnerství. Jak SPÖ, tak ÖVP si krátce po roce 1945 uvědomovaly, že žádný soukromník vzhledem k poválečné kapitálové nouzi nebude schopen uvést zdemolované podniky do provozu, a tak muselo dojít k zestátnění. Vysoké, střední a nakonec i nižší pozice v zestátněných podnicích a dvou velkých bankách byly obsazovány podle stranického klíče. Tím vzrostl význam stranické příslušnosti v celé rakouské společnosti (koncem sedmdesátých let bylo asi 30 % volebního elektorátu SPÖ a ÖVP zároveň členy těchto partají). Od sedmdesátých let fungoval v Rakousku hospodářský model kombinující důraz na makroekonomickou stabilitu a vysokou úroveň sociálního zaopatření občanů (tzv. austrokeynesianismus), avšak od poloviny osmdesátých let (reálně od roku 1986) se začal prosazovat neoliberalismus zahrnující privatizační opatření. Výklad pojednává o privatizaci tzv. přímo zestátněných podniků z koncernu Österreichische Industrieholding AG⁶ a dvou zestátněných bank, které v Rakousku až do roku 2006 tvořily páteř veřejného podnikatelského sektoru.

V této kapitole je věnována pozornost i praktickému fungování austrokeynesianismu, dále jsou charakterizovány všechny privatizační vlny, včetně číselných a statistických údajů, a pak následuje závěr, že privatizace znamenala další ztrátu jedné ze starých jistot, zároveň ale umožnila zajistit vyrovnanou bilanci státního

5 Pro zajímavost uvádím, že v rakouské němčině se vžil slovo „*der Tschusch*“ coby hanlivé označení pro příslušníka jihoslovanských či orientálních národů, především garstarbeitra.

6 V Rakousku byly postupně privatizovány zcela i částečně státní podniky z různých sektorů ekonomiky (např. VOEST Alpine – železářský a ocelářský průmysl; Österreichische Mineralölverwaltung /ÖMV/ – ropný průmysl; Simmering-Graz-Pauker /SGP/ – strojírenský průmysl).

rozpočtu, jež byla podmínkou vstupu Rakouska do EU (k němu došlo 1. ledna 1995). Země se tak posunula v ekonomické rovině od austrokeynesianismu k austroliberalismu a v mezinárodněpolitické rovině na západ (odehrál se tzv. Westverschiebung).

Pátá kapitola (s. 125–146) předkládá čtenáři zejména politologickou analýzu. Ke slovu se dostávají úvahy o rakouském stranicko-politickém systému, doprovázené analýzami volebních výsledků a chování voličů v letech 1986–2000. Nejdůležitějším poznatkem je konstatování autorů, že rakouská konsensuální politická kultura, která po druhé světové válce nahradila předválečné konfliktní vztahy dvou nejsilnějších společensko-politických táborů (křesťanskosociálního a sociálnědemokratického),⁷ se stala jistotou, o níž Rakousko přišlo v důsledku parlamentních voleb v roce 1999 a úspěchu krajně pravicové FPÖ.

Přehledný a stručný závěr (s. 147–149), jenž výborně sumarizuje a glosuje vše podstatné z výše uvedených poznatků, se pokouší najít analogii s vývojem v Československu a České republice ve stejném časovém úseku s přesahy do současnosti a vyslovuje resultát, že *„česko-rakouské vztahy na prahu 21. století jsou sice zdvořile přátelské, jejich základním atributem je ovšem spíše nezájem o jižního, resp. severního souseda, jehož pomyslný dům chápeme buď jako apartmán k pronajmutí (během dovolené v Alpách), nebo jako relikv davné minulosti, který je zastíněn chladícími věžemi údajně zbytečných a nebezpečných jaderných elektráren“* (s. 149).

Pravdivost citované hypotézy není snadné ověřit, byť ji osobně pokládám z valné části za pravdivou. Otázkou ale je, zda by úspěšný pokus o „velké sblížení“ současné České republiky se současným Rakouskem znamenal pro oba státy, řešící na domácím i evropském kolbišti poněkud jiné problémy, výraznější benefit. Přínos se nachází jinde: Autoři postřehli v závěrečných pasážích důležitý fakt, že Rakousko v druhé polovině 20. století sehrálo důležitou roli v utváření československé, resp. české představy o „západním stylu života“ v oblasti politické (svoboda a demokracie), ekonomické (tržní hospodářství) a sociální (představa o udržitelném blahobytu).

Souhrnně lze kolektivní monografii o Rakousku v letech 1986–2000 zařadit mezi obohacující počiny nynější české historiografie soudobých dějin. Většina tezí je podložena empirickými daty a údaji z odborných syntéz, monografií, periodik a edičních nebo statistických děl nejen domácí, ale i zahraniční proveniencí. Autorům se podařilo na nevelkém prostoru vytvořit komplexní obraz transformace

---

7 Tyto konfliktní vztahy vedly v Rakousku v roce 1934 až ke krátké občanské válce označované jako „*Februarkämpfe*“.

jednoho středoevropského státu, čímž se ukazuje další, možná trochu latentní přínos této publikace, jímž dle mého názoru může být, samozřejmě po odpovídajících úpravách, i využití v podobě studijní příručky či vysokoškolské učebnice v nejllepším slova smyslu.

Vojtěch Szajko

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně – Nepracovávejte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

